
Lusofonní commonwealth startuje aneb vznik Společenství lusofonních zemí v roce 1996

Jan Klíma

Když před čtrnácti lety navrhl Jaime Gama institucionalizovat společenství všech portugalskojazyčných států, byl odmítnut. Nacionalistický vojenský režim v Brazílii poukázal na dávný rozchod s Portugalskem navíc právě ovládaným levicovými proudy. A kromě toho revoluční africké vlády více či méně ovlivněné marxismem nebyly ochotny připustit oživení resentimentů portugalské koloniální říše. Jak bývalá portugalská Amerika, tak bývalá portugalská Afrika pokládaly proto projekt vzájemného propojení za nevkusný a nekolonialisticky reakční. Neevropské strany naznačovaly, že ze všeho nejvíce nepřijatelná je pro ně právě portugalská iniciativa.

Od té doby se světové klima zásadně změnilo a podstatně se pozměnila také atmosféra v lusofonních zemích. Portugalsko pevně „srostlo“ s Evropskou unií. Brazílie přešla k civilnímu demokratickému režimu a stala se oporou regionálních integračních útvarů, naposledy od 1. ledna 1995 jižního jihoamerického trhu MERCOSUR (společně s Argentinou, s Uruguayí a s Paraguají). Snad nejvíce prohlédly africké státy s portugalským úředním jazykem.

Následky zničujících válek, které skončily v Mosambiku teprve v roce 1994 a v Angole – snad definitivně – v roce 1995, potlačily iluze o možnostech samostatnosti a do značné míry i hrdost z nezávislosti. Také Guinea-Bissau, Svatý Tomáš a Princův ostrov a klidné a jinak příkladné Kapverdy poznaly, co znamená bezperspektivnost izolované bídy a z ní vyplývajícího domácího neklidu. Přitom kapverdský ministerský předseda Carlos Veiga neváhá označit situaci svého státu zcela otevřeně: „*Jsmo závislá země. Dovážíme skoro všechno...*“

Za této situace stále sílily sdužovací tendence, a to až do poloviny roku 1996 ve dvou proudech. Jako silnější se zdálo konzultativní sdružení africké „pětky“, existující i nadále pod označením PALOP (Países Africanos da Língua Oficial Portuguesa – *Africké země s portugalským úředním jazykem*). Ani štědrá portugalská podpora však nebyla schopna vyladit zvuk tohoto orchestru, jehož hráči měli v rukou výlučně jen rozbité nástroje.

Druhou – kulturně-lingvistickou – linií sdužovacího procesu měl představovat *Mezinárodní ústav portugalského jazyka* (ILLP – Instituto Internacional da Língua Portuguesa), založený v listopadu 1989 v Brazílii jako reakce na předcházející dlouholeté diskuze o sjednocení pravopisu americké a euroafrické varianty portugalského jazyka i na diskuze vedené v některých státech (zejména v jazykově pestrém Mosambiku nebo v guinejsko-kapverdské doméně pidžinizované portugalského jazyka) o tom, zda má portugalské jazyky vůbec být jazykem vznikajícího domácího uměleckého písemnictví. Tento ústav však již od svého založení vlastně nikdy efektivně nefungoval a sám o sobě ideu posílení spolupatričnosti spíše kompromitoval.

Potřeba prosadit brazilskou ekonomickou sílu a vybudovat transkontinentální superintegrační vazby MERCOSUR – Evropská unie – PALOP zvýšila brazilskou aktivitu ve věci budování nového společenství. Přitom Brazílii by v tomto společenství měla připadnout role motoru a hlavní opory, Portugalsku úloha tradičního svorníku a kulturní kolébky a africkým zemím nikoli zanedbatelná role komplementaristů ekonomického koncertu,

v němž by mosambické nerostné a energetické bohatství, angolská ropa, káva ze Svatého Tomáše a Princova ostrova, kapverdské turistické kapacity i guinejské produkty tropického zemědělství mohly nalézt velký a zároveň i bezpečný trh, jehož fungování by bylo zjednodušeno jediným dorozumivacím jazykem.

S vědomím užitečnosti takové spolupráce a bez jakýchkoli připomínek koloniální minulosti se 17. července 1996 v Lisabonu sešla ustavující schůzka *Společenství lusofonních zemí* (CPLP – Comunidade dos Países da Língua Portuguesa). Organizace bez potíží vznikla, její ústřední i lokální orgány se tvoří, rozpočet má zdroje jednak v povinných příspěvcích ze sedmi členských států a jednak z dobrovolných donací, kterých bude zřejmě z brazilské i portugalské strany dost a dost. Dokument, přijatý na ustavujícím jednání, realisticky předpokládá dlouhodobou precizaci cílů, metod a forem vzájemné spolupráce.

Několik poznámek k obsahu zmíněného dokumentu:

1) V prvním článku zmíněného dokumentu se konstatuje, že šéfové států a vlád Angoly, Brazílie, Kapverd, Guineje-Bissau, Mosambiku, Portugalska a Svatého Tomáše a Princova ostrova založili na prvním setkání Společenství lusofonních zemí.

2) Podle druhého článku deklarace její signatáři chtějí přetvořit společné dědictví jazyka v hodnoty míru, demokracie, právního státu, lidských práv a rozvoje sociální spravedlnosti.

3) Třetí článek deklaruje vytvoření budoucích orgánů, schopných rozvíjet kulturní, ekonomickou, společenskou, vědeckou, právně institucionální a politicko-diplomatickou kooperaci.

4) Ve čtvrtém článku se představitelé výše zmíněných států a vlád vyslovují pro „privilegované“ vztahy vůči Organizaci spojených národů a slibují žádným způsobem neomezovat existující regionální vztahy jednotlivých členských států.

5) Pátý článek ukládá Výkonnému sekretariátu úkol, aby předložil Radě ministrů návrhy strategie a priorit další činnosti Společenství lusofonních zemí.

6) V šestém článku se členové nového společenství zavazují aktivizovat činnost Mezinárodního ústavu portugalského jazyka.

7) Sedmý článek vyjadřuje speciální solidaritu a sympatie mírovému procesu v Angole.

8) Osmý článek obsahuje vyjádření podpory právu lidu Východního Timoru na nezávislost, která je mu celá dvě desetiletí upírána.

9) V dalším článku je shrnuto úsilí dílčích přípravných diskuzí v rámci konference a je zde zdůrazněna úloha podnikatelů v rozvoji Společenství lusofonních zemí.

10) Desátý článek svolává druhou konferenci Společenství lusofonních zemí v roce 1998 do Praje na Kapverdských ostrovech a Radu ministrů v roce 1997 do Brazílie.

11) Poslední článek vyjadřuje vděčný dík portugalským hostitelům za umožnění uspořádání konference.

Nové společenství, o němž snili nedogmatictí portugalscí politici už od šedesátých let, budí po sečtení lidských a ekonomických kapacit úctu. Na samém počátku své dráhy je však poznamenáno až příliš velkými rozdíly. Proto je zrod nového commonwealthu provázen jak nadšením (očividně na portugalské straně, která si zachovává patriotické vědomí ohniska lusofonního světa), tak rozpaky i výhradami. Je zřejmé, že společný jazyk nemusí být tou nejhodnější deklarovanou základnou pro spojení euro-americko-afričských rozmanitostí.

Několik poznámek k různorodým ohlasům na vznik Společenství lusofonních zemí:

A) Portugalský prezident Jorge Sampaio blahopřeje nově vzniklému Společenství lusofonních zemí ke zhodnocení společného lingvistického dědictví. Zatímco univerzitní profesor Ennes Ferreira bojuje proti „mýtu impéria“ a poukazuje na skutečnost, že je to právě Brazílie, která přebírá hlavní iniciativu.

B) Mosambický prezident Joaquim Chissano hovoří o „schůdném společenství“. Avšak Pedro Comissário Afonso, mosambický velvyslanec v Portugalsku, víceméně protestuje proti používání jednoslovné náhražky „Lusofonie“ za plný název Společenství lusofonních zemí. Zároveň připomíná, že v jeho zemi je portugalské jazyce pouze jedním z mnoha používaných jazyků.

C) Angolský ministr zahraničních věcí Venâncio de Moura zdvořile vítá možnost využít nově založeného Společenství lusofonních zemí, zejména pokud bude jen konzultačním fórem. Ale angolský diplomat M. Santos Torres se ptá, zda Portugalsko a Brazílie nebudou v novém organismu vystupovat spíše jako konkurenti.

Jak vyplývá z uvedených i dalších názorů, diskuze otevřená na samém počátku existence je nicméně pro Společenství lusofonních zemí dobrým znamením. Ústí totiž v požadavek vytvořit společenství občanů, nikoli států, v projekt vzájemnosti svobodných entit. Ukazuje demokratické ovzduší, v němž každý může projevit svůj vlastní názor.

Pro mezinárodní společenství jsou snad ještě nadějnější první kroky, na něž chce Společenství lusofonních zemí soustředit hlavní pozornost. Vysoký představitel Evropské komise Evropské unie João de Deus Pinheiro slibuje sdružení PALOP ztrojnásobení fondů už pro rok 1997. Potřebná konsolidace by tedy pomohla odstranit z afrického prostoru řadu neuralgických míst.

V podtextu mnoha projevů je cítit rovněž nesmírný zájem o úspěch programu angolské obnovy a národního usmíření (PRCRN – Programa da Reconstrucao Comunitária e de Reconciliacao Nacional) od politického uklidnění až po konkrétní ekonomický vzestup jednoho z největších a přes nesmírné zničení i nejnadějnějších afrických států.

Důvěru ve vzestup lusofonní Afriky rovněž vyjadřuje zkušený portugalský exministr zahraničních věcí Durão Barroso. A exprezident Mário Soares potvrzuje, že alespoň na portugalské straně neexistuje ani stín jazykového nebo kulturního hegemonismu.

Již samo přijetí myšlenky propojení zemí na základě jevu vytvořeného koloniální minulostí ukazuje rychlý a pozitivní vývoj směrem k odhození minulého balastu a k využití konzervativní inspirace. A to je jev velmi pozitivní.

Společenství lusofonních zemí však bude muset teprve prokázat svou životaschopnost. Důrazem na solidaritu, vzájemnou pomoc, překonávání protikladů, vzdělávání a mírovou spolupráci na kulturní bázi je ale už dnes jedním z důkazů, že se v našem rozháraném světě děje i ledacos nadějného, něco, co může jiným posloužit jako inspirace k rozvoji vzájemně výhodné spolupráce.